

Atkurtai Lietuvai – 100 metų

Zarasų „Ažuolo“ gimnazijai – 100 metų

Užmirštas D. Bukonto bendražygis, tikras krikščionis, įžymus Lietuvos valstybės teisininkas, politikas, visuomeninkas – zarasiškis ar ne?

(I d.)

Antanas Tumėnas gimė 1880 m. gegužės 1 (13) d. Zarasų (tuomet Novoaleksandrovsko) apskrities Ragelių parapijos Kurkliečių kaime (dab. Rokiškio r.). Tėvai Domininkas ir Rozalija (Danytė) buvo vidutiniai ūkininkai (kiti šaltiniai nurodo, kad neturtingi). Kaip ir daugelis to meto valstiečių, Tumėnai svajojo, kad sūnus būtų kunigu. Nuo septynerių metų Antanukas gyveno pas motinos seserį Vilniuje, kur baigė pradinę mokyklą. 1894 – 1900 m. A. Tumėnas mokėsi Vilniaus 2-oje berniukų gimnazijoje. Pinigų susimokėti už mokslą užsidirbdavo privačiomis pamokomis.

1900 m. Tumėnas užsirašė į Maskvos universiteto Matematikos fakultetą, po to metus studijavo architektūrą Varšuvoje. 1903 – 1909 m. mokėsi Sankt Peterburgo universiteto Teisės fakultete. Baigus universitetą A. Tumėnui buvo pasiūlytos kredito įstaigų inspektorius pareigos Tambove (Rusija). Jaunasis teisininkas labiau norėjo tapti advokatu ir dirbti Lietuvoje. Dėl šios priežasties Tumėnas turėjo įveikti prigimtines ydas – mikčiojimą. Iš dalies jam tai pavyko, nors liko lėtas kalbos tempas ir ilgokos pauzės.

Keletą mėnesių padirbėjęs Kaune advokato Petro Leono padėjėju, 1910 m. gegužės mėn. A. Tumėnas buvo paskirtas į Zarasus apygardos teismo prisiekusiuoju advokatu. Profesinė veikla buvo sėkminga – klientų netrūko.

Iš prigimties santūrus, uždaro būdo Tumėną į visuomeninę ir tautinę veiklą pastūmėjo D. Bukontas. Jaunasis advokatas 1912 m. vasario mėn. dalyvavo Lietuvių Mokslo draugijos Teisinių sekcijos steigiamajame susirinkime. Spalio mėn. A. Tumėnas nagrinėjo skundą carinei valdžiai dėl lietuviškų pamaldų Zarasų bažnyčioje. Advokatas parašus nufotografavo, nusirašė tekstus, ėmėsi kitų teisinių veiksmų. Rezultatas buvo puikus – įrodyta, kad skundas buvo suklastotas lietuvių priešišku asmenų. Pasak J. Žagarkalio, „tai gyvas liudytojas, koks sunkus tada buvo lietuviams kelias savo tėviškės žemėje“.

1914 m. balandžio 28 d. Antanas Tumėnas patvirtinamas Zarasų „Saulės“ draugijos skaityklos „atsakinguoju vedėju“. Gegužės mėn., caro valdžios pareigūnams padarius kratą skaitykloje, Tumėnas menko išsilavinimo policijos viršininko buvo apkaltintas neva slaptos lenkiškos mokyklos buvimu, jam skirta 100 rub. bauda (arba 3 mėn. arešto). Iš tikrųjų skaitykloje dvi moterys ruošė vaikus pirmajai Komunijai ir puoselėta lietuvių pagala pagal „Saulės“ draugijos nuostatus. Advokatas Tumėnas apskundė nuosprendį, buvo išteisintas, atgavo 100 rub. sumą.

Kai prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą D. Bukontui kilo mintis pastatyti lietuviškus kultūros namus (su sale, knygynu, skaitykla ir lietuviška mokykla), sklypo su apgriuvusiais pastatais ir karčema savininkas Leiba Melnikas užsiprašė didelės (5 tūkst. rub.) sumos. Pinigus sumetė D. Bukontas (3 tūkst.), A. Tumėnas (1 tūkst.) ir Ona Kolyškovaitė (1 tūkst.) [tarpukario Lietuvos kainomis tai būtų buvę apie 25 tūkst. litų]. Statybas sutrukdė prasidėjęs karas. Vėliau Tumėnas, kaip D. Bukonto testamentu* vykdytojas, minėtąjį sklypą padovanojo Šaulių sąjungai. 1937 m. buvo pastatyti Šaulių namai (dab. D. Bukonto g-vė 3/2). Dar 1939 m. J. Žagarkalys rašė, kad dėl šio pastato atsiradimo „Bukonto ir

Tumėno vardas čia turėtų būti kuriuo nors būdu įamžintas“. Kaip dabar atrodo Tumėno „įamžinimas“ ir patys Šaulių namai? Klausimas retorinis. Tiesa, dar nesugriuvusį pastatą galima fotografuoti, prie jo „pasiselfinti“...

**testamentą D. Bukontas surašė 1916 m. sausio 22 d. tarnaudamas carinėje kariuomenėje Tartu mieste (tuomet. Dorpate). Įdomu tai, kad jame paminėta A. Tumėno vardo stipendija prie Lietuvių Mokslo draugijos, skiriama „dėl moksleivio ar moksleivės lietuvių, turinčių pašaukimą mokytį ir veikti dėl lietuvių tautos“ (J. Žagarkalys).*

Kilus Pirmajam pasauliniam karui, A. Tumėnas tapo Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centro komiteto įgaliotiniu Zarasuose. 1915 m. rudenį, pasitraukęs į tuometinį Petrogradą, Tumėnas minėtojo CK juridiniame skyriuje teikė karo pabėgėliams teisinę pagalbą. Metų pabaigoje kaip draugijos įgaliotinis pasiūstas į Voronežą, kur buvo susibūrusi gausi lietuvių bendruomenė, perkeltos lietuvių berniukų ir mergaičių gimnazijos. Voroneže 1916 m. kovo 19 (balandžio 1) d. Antanas Tumėnas vedė žinomo pedagogo Juozo Kairiūkščio dukterį Janiną, mergaičių gimnazijos bendrabučio auklėtoją. Vedybos buvo laimingos, šeima susilaukė sūnaus Vytauto, mirusio vaikystėje, ir dukters Danutės (vėliau Vasiliauskienė).

Po 1917 m. Vasario revoliucijos A. Tumėnas grįžo į Petrogradą, tapo Lietuvių tautos tarybos nariu, deleguotas į Rusijos lietuvių seimą (1917 m. Petrogrado lietuvių suvažiavimą). Tuo pačiu metu Tumėnas aktyviai prisidėjo prie Lietuvių krikščionių demokratų partijos (LKDP) organizavimo – rengė programinius ir politinius dokumentus. Iš tų laikų liko A. Tumėno ranka parašytas LKDP rezoliucijos dėl Lietuvos ateities projektas: „LKDP [...] nutarė reikalauti 1) kad Lietuva etnografinėse krašto ribose būtų nepriklausoma demokratinė respublika su lygiateise kitoms tautoms kultūra; 2) kad Lietuvos nepriklausomybė turi būti taikos konferencijoje pripažinta ir garantuota tarptautinėmis sutartimis [...]“. Už LKDP rezoliuciją balsavo dauguma Rusijos lietuvių seimo atstovų. Rezoliucijoje įrašytos nepriklausomybės ir demokratijos idėjos vėliau buvo plėtojamos Lietuvos valstybės atkūrimo dokumentuose.

1918 m. pavasarį, po Sovietų Rusijos ir Vokietijos Bresto (Brest – Litovsko) taikos pasirašymo, Antanas Tumėnas sugrįžo į Zarasus. Čia atgaivino katalikiškųjų organizacijų skyrius, įkūrė pirmuosius parapijų komitetus – būsimųjų savivaldybių pirmtakus. Yra žinoma, kad 1918 m. lapkričio 22 d. sušauktame zarasiškių susirinkime, kuriam, pirmininkavo Tumėnas, buvo išrinktas komitetas (Giedraitis, Bukontas, Valentinavičius, Trauba, Varanauskas, Juodinis). **Tai – Zarasų savivaldybės pradžia.**

1918 m. lapkričio 1 d. A. Tumėnas ir D. Bukontas Zarasuose atidarė lietuviškąją progimnaziją. Kai kuriuose šaltiniuose nurodoma, kad pirmąją direktore buvo Janina Kairiūkštytė (Tumėnienė). Tačiau nė vieno profesionalaus istoriko darbuose, paremtuose archyviniais duomenimis, tai nėra patvirtinta. Rašoma, kad progimnazijoje mokytojavo ir J. Tumėnienė. 1931 m. Zarasuose Elijo Rozeno spaustuvėje išleistame leidinyje „Zarasų gimnazijos chronika“ direktoriumi įvardijamas Antanas Tumėnas.* Be to, rašoma, kad mokytojai algų negaudavo, maisto produktus vežėsi iš savo ūkių, Tumėnas šiek tiek lėšų gaudavo iš „Saulės“ draugijos. Direktorius šeimai net duonos pritrūkdavo, todėl vietoj pinigų už mokslą imta ir grūdais.**

*Kad tais laikais moteris vargu ar galėjo eiti aukštas vadovaujamas pareigas, iliustruoja ir ši istorinė analogija. 1918 m. pab. Mykolas Sleževičius formuodamas vyriausybę į maitinimo ir viešųjų darbų ministro postą pasiūlė Feliciją Bortkevičienę. Nors tai buvo žymi visuomenės veikėja, Lietuvos valstiečių sąjungos atstovė, pasak S. Šilingo, gerai pažįstanti ūkio reikalus ir ... labai darbšti, absoliuti dauguma politikų buvo prieš jos kandidatūrą. Moters paskyrimas į vyriausybę „galėtų sugadinti jos autoritetą“, „neatėjo dar

tas laikas, kai moterį galima leisti statyti valdžios priešaky – tai būtų per daug neatsargus žingsnis“, – kalbėjo J. Šernas ir V. Stašinskas. Tuo metu viešajame sektoriuje dominavo vyrai.

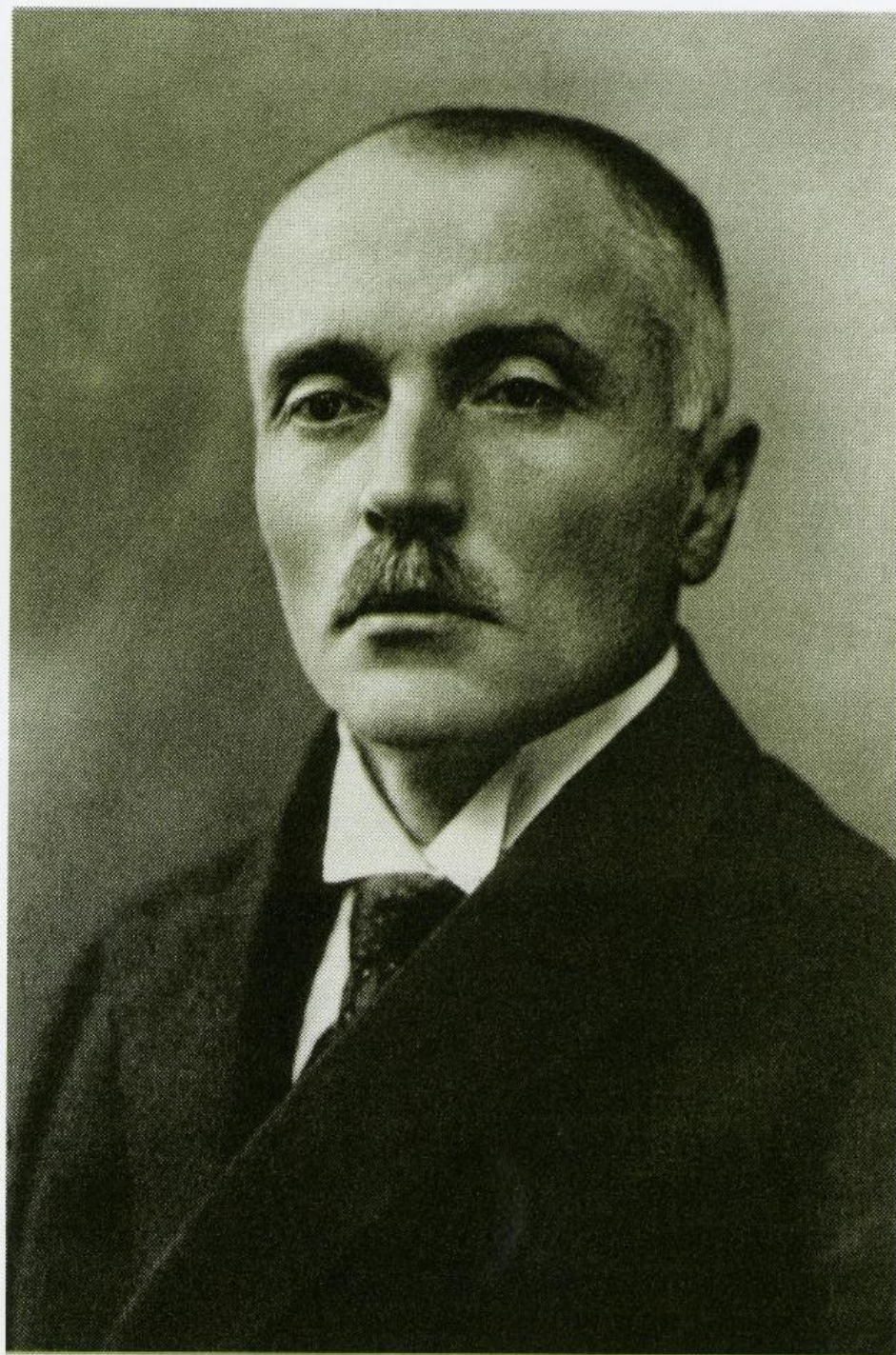
****Progimnazijos personalas 1918 – 1919 m.m.**

- 1. Antanas Tumėnas (direktorius, dirbo iki 1919 m. sausio mėn.)**
- 2. Lionginas Galvonas**
- 3. Kazys Kazlauskas**
- 4. Marija Kozmianaitė**
- 5. Kubilius (kunigas)**
- 6. Janina Tumėnienė (dirbo iki 1919 m. sausio mėn.)**
- 7. Kazys Ubeika (nuo 1919 m. sausio iki gegužės mėn. l.e. dir. p.)**
- 8. Elena Ubeikienė**

Kai 1919 m. rugsėjo mėn. zarasiškiai (53 asmenys) susirinko apsvarstyti progimnazijos veiklos, pirmininkavęs A. Tumėnas pateikė labai detalią finansinę ataskaitą apie mokyklos darbą 1918-1919 m.m. Jis nurodė, kad progimnazija išsilaikė iš tėvų sumokėtų lėšų, 1 tūkst. rub. gauta iš vyskupo Pranciškaus Karevičiaus, 1 tūkst. rub. – iš „Saulės“ draugijos centrinės valdybos. Tumėnas sugebėjo išsaugoti visą finansinę dokumentaciją, nors jo bute šeiminkavo bolševikai. Šie faktai įrodo, kad Antanas Tumėnas buvo pirmuoju progimnazijos direktoriumi, tiesa, Švietimo ministerijos nepaskirtas, nes pastaroji tuo metu tokios funkcijos nevykdė.

1918 m. gruodžio mėn. Zarasus užėmus bolševikams, A. Tumėnas nepasitraukė – bandė apsaugoti progimnaziją. 1919 m. sausio 19 d. mirus D. Bukontui, Tumėnas, kaip jo testamentą vykdytojas, sudarė smulkiausią turto aprašą, tačiau atsisakė palikimą perduoti bolševikams. Pastarieji 1919 m. vasario 17 d. A. Tumėną suėmė ir kaip įkaitą per Lukiškes (Vilnius), Daugpilį išvežė į Smolenską. Lietuvos Vyriausybės pastangomis liepos 20 d. išlaisvintas. Kurį laiką Tumėnas buvo Zarasų nuovados taikos teisėju, kaip jau minėta, prisidėjo prie progimnazijos veiklos. Galiausiai paskirtas Teisingumo ministerijos Kalėjimų departamento direktoriumi, apsigyveno Kaune.

Zarasų „Ąžuolo“ gimnazijos mokytojas Rimantas Bazaras

98

Antanas Tumėnas. 1924 m.

Fotografija iš leidinio ***Lietuvos Respublikos Ministrai Pirmininkai (1918 – 1940)***,
Vilnius 1997 (straipsnio, skirto A. Tumėnui, autorė Danutė Blažytė)